

documenten die zijn bewering staven dat Goudriaan al vanaf zijn aantreden door zijn medebestuurders werd tegengewerkt?

De neiging tot speculeren neemt soms groteske vormen aan. Zo krijgt de minister die Goudriaan kort na de bevrijding ertoe aanzette om ontslag te nemen, in het laatste deel van het boek stapsgewijs een steeds actievere rol in een complot tegen hem toebedeeld, zonder dat één eigentijdse bron daartoe enige aanwijzing geeft en zonder dat de auteur het motief van de minister tot een dergelijke actie onder woorden brengt.

De auteur heeft moeite om nuances aan te brengen. Kan Goudriaan wel een sociaal-democraat worden genoemd? Lid van de SDAP was hij sinds de mitterij op de Zeven Provinciën niet meer. Was Goudriaan niet veeleer een politiek dakloze die als hervormingsgezinde ingenieur tot de SDAP werd aangetrokken, maar in de politiek voornamelijk geleid werd door een onbestemd patriotisme?

Bij de beoordeling van het optreden van Goudriaan als directeur van NS verliest Van der Zwan geheel uit het oog dat deze een andere opvatting van management had dan hijzelf heeft. Hij verwijt Goudriaan dat deze bij zijn aantreden te weinig bevoegdheden naar zich heeft toegetrokken. Goudriaan wilde echter niet als alleenheerser binnen de NS-leiding optreden, maar een samenwerking op grondslag van functionele specialisatie totstandbrengen. Voor de hervormingen die hij wilde aanbrengen, achtte hij zelfde zeggenschap die hij wèl had, toereikend. Hij meende dat alleen in consensus een grote organisatie is te besturen (Goudriaan, *Vriend en vijand* (Amsterdam, 1961)32).

De compositie van het boek is verwarrend. Bovendien vervalt de auteur regelmatig in herhalingen. Het ontslag van Goudriaan wordt bijvoorbeeld vijfmaal uit de doeken gedaan. De verzorging van de tekst is slecht. De annotatie is beperkt en slordig. In de regel wordt volstaan met een verwijzing naar een archief en ontbreekt iedere nadere aanduiding van doos en map waarin het betreffende document kan worden gevonden. Soms is de verwijzing ronduit onjuist, zoals noot 58 op pagina 232 waar het RIOD wordt vermeld terwijl waarschijnlijk een collectie personeelsdossiers van het ministerie van defensie wordt bedoeld. Uit de noten blijkt dat er archieven zijn geraadpleegd die niet in de lijst achterin worden vermeld, onder andere de collectie Drees van het ARA. Een trefwoordenregister ontbreekt geheel en de herkomst van de foto's wordt niet vermeld. De tweede ondertitel van het boek: 'verslag van een vaderlandse Watergate-affaire' staat geheel los van de tekst.

A. J. J. Meershoek

M. de Keizer, *Het Parool (1940-45). Verzetsblad in oorlogstijd* (Dissertatie RU Leiden 1991 ; Amsterdam: Cramwinckel, 1991, 655 blz., f65,-, (geb.), ISBN 90 71894 22 3).

In haar proefschrift heeft Madeion de Keizer de geschiedenis van *Het Parool* als verzetsorgaan in bezettingstijd boeiend en soms aangrijpend te boek gesteld. Het is boeiend te lezen hoe uit de gestencilde *Nieuwsbrieven* van Pieter 't Hoen — vier pagina's, oplage 500 stuks—een gedrukt weekblad ontstond met een oplage van ± 60.000 stuks. Tijdens de hongerwinter aangevuld met dagelijkse nieuwsbulletins. Uitvoerig schetst zij de redacteurs. Het feit, dat de meesten uit de vooroorlogse wereld der publiciteit stamden, gaf het blad van meet af aan een professioneel karakter. Dat drie van het eerste zevental redacteurs van joodse herkomst waren, betekende al aanstonds een weerlegging van de latere bewering, dat het joodse volksdeel zich weerloos had laten afslachten. Drie van de zeven overleefden de bezetting niet, al stond hun overlijden niet in onmiddellijke relatie met *Het Parool*. Frans Goedhart was, na op miraculeuze wijze aan de doodstraf te zijn ontsnapt, de enige, die in 1945 nog als redacteur fungeerde. De opgevallen gaten waren inmiddels opgevuld. Van de latere redacteurs werd Kees de Groot gefusilleerd als

represaille voor de aanslag op Rauter, zaten Jan Meijer en Wim van Norden een tijdlang gevangen en moest Van Heuven Goedhart naar Engeland uitwijken.

Primair doel van het blad was het geloof in de herrijzing van Nederland als zelfstandige democratische natie levend te houden, de lezers op te roepen tot verzet en de kwalijke bedoelingen van de bezetter en zijn handlangers aan de kaak te stellen. Om die boodschap kracht bij te zetten was de redactie afhankelijk van een veelheid aan drukkers en verspreiders. Hun kans gepakt te worden was waarschijnlijk groter dan die van de redacteurs. Het lot van de slachtoffers wordt in sobere woorden maar aangrijpend geschetst. De overmoedige 24-jarige AJC-er Addicks, wiens groep zich met de verspreiding belastte, werd wegens wapenbezit en gebruik, in oktober 1941 ter dood gebracht. Zijn groep werd opgerold tengevolge van de vreemde gedragingen van een geestelijk gehandicapt lid, dat jaloers was op de heldenrol van Addicks. Deze arrestaties vormden de aanzet tot het eerste Parool-proces, waarbij een militaire rechtbank in december 1942 zeventien maal de doodstraf uitsprak. Die uitspraken en de gevolgde procedures vormden een schril contrast met het tweede *Parool-proces* van 1944 voor het *Obergericht* te Utrecht. Hierbij kregen Nederlandse advocaten de gelegenheid met de nationaal-socialistische aanklager in discussie te treden, die onder verwijzing naar de germaanse bloedband de beklagden van verraad had beticht. Hun beroep op het oprecht patriottisme van het verzet had in zoverre succes, dat het *Obergericht* met tuchthuisstraffen volstond. De vraag dringt zich op of de rechters zich hadden laten beïnvloeden door het feit, dat Parool-redacteur Van Heuven Goedhart, die naar Engeland was ontkomen, in Londen tot minister van justitie was benoemd. De willekeur van het Duitse rechtssysteem werd diezelfde zomer onderstreept door de 23 doodvonissen, welke het *SS Standsgerecht* te Den Bosch over medewerkers van *Trouw* uitsprak, nadat de leiding van dit blad had geweigerd de uitgave te staken.

Tweede oogmerk van *Het Parool* was: de vernieuwing van de Nederlandse politiek na de bevrijding. De eerste redactie was het er over eens geworden, dat het een duidelijk nationaal blad moest worden. In die zin dat het rooms, protestant, rood en conservatief moest zien te verenigen in de strijd tegen de bezetter. Inderdaad slaagde de redactie erin medewerking uit die verschillende levenssferen te verwerven; een opstapje naar wat later de doorbraakgedachte zou worden genoemd. Maar Goedhart stak niet onder stoelen of banken, dat niet alleen de Duitse overval, maar ook het falen van het Nederlandse regendom en de schotjespolitiek moesten worden gekritiseerd. De neutraliteitspolitiek, de krachteloosheid op defensief gebied en de machteloosheid van de bestrijding der werkeloosheid. Die opvattingen brachten hem in botsing met Vorrink, die het niet opportuun vond in oorlogstijd de oude partijen, die hij in ander verband juist tot samenwerking wilde brengen, te kritiseren. Na de arrestatie van Goedhart wilde Vorrink, mede op grond van veiligheidsoverwegingen eigenlijk van *Het Parool* af. De overige redacteurs, die onder het pseudoniem Pieter 't Hoen het blad voortzetten, veroorloofden zich trouwens ook wel afwijkingen van het gedachtengoed van de gevangen grondlegger. Was Goedhart geneigd geweest verzetsfeiten te flatteren, als eindredacteur signaleerde Nunes Vas met bitterheid vaak de veelheid aan collaboratie. Na zijn terugkeer zou Goedhart zich regelmatig ergeren over de tekstwijzigingen, welke de tweede generatie redacteurs hem wilde opleggen. Zijn anticommunisme werd gematigd. De economische inzichten werden aangepast aan moderne theorieën. De bijdragen werden steeds meer op de toekomst gericht. De naoorlogse wereldorde, het nieuwe Europa, Indonesië en de positie van Duitsland. Madeion de Keizer rekent het blad tot de top van de illegale pers. Het bracht informatie over de vergassing van joden in Duitse concentratiekampen: voorzichtig maar duidelijk. Het bepleitte bestraffing van landverraders en zuivering van collaborateurs. Maar kante zich tegen een bijtjesdag. Het verwierf zich gezag bij de Nederlandse regering in Londen. Mede daardoor werden de aspiraties

van de militair georiënteerde orde dienst vooreen optreden in bevrijdingstijd geminimaliseerd.

Vanuit die op de toekomst gerichte vernieuwingswil viel in september 1943 het besluit ook na de oorlog te blijven verschijnen, waarbij van Heuven Goedhart als hoofdredacteur en Goedhart als plaatsvervanger en chef buitenland zou optreden. Van uit die vernieuwingswil streefde de *Parool-groep* ook naar bundeling van het verzet. Tegenstand daarbij kwam er van die verzetsgroepen, die een samenwerking op grote schaal gevaarlijk vonden of van mening waren, dat er voor de illegaliteit na de bevrijding geen taak was weggelegd. In de later door Londen gestimuleerde contactcommissie leidde het vernieuwingsstreven tot een conflict met voorzitter Drees. Het verzet van *Het Parool* tegen de terugkeer van de SDAP en het bepleiten van een partijloze periode na de bevrijding ging in tegen alles waarvoor Drees, de latere pacificator der zuilen, stond. Hoe viel laatstgenoemd streven te rijmen met de democratische gezindheid van waaruit het blad was gesticht?

Met deze grove schets uit de rijke geschiedschrijving van De Keizer moet ik helaas volstaan. Haar kort nawoord acht ik in vergelijking met de voorafgaande elf hoofdstukken wat minder sterk. Samenvattend schrijft zij, dat *Het Parool*, dat als illegaal blad op groot respect kon bogen, sinds de contact-commissie tegenstand en bestrijding opriep. Dit lijkt me in tweeërlei opzicht een vertekening. In de eerste plaats was het oproepen tot verzet en sabotage in de eerste tijd van de bezetting, toen de Nederlandse Unie veel aanhang verwierf voor het streven naar samenwerking binnen de nieuwe orde, allerminst populair. De verzetsbladen verkregen juist meer gehoor naarmate de bezetting langer duurde. Daaraan werd bij de lezers geen afbreuk gedaan door het pleiten van *Het Parool* voor politieke vernieuwing. Bezwaar tegen zijn kritiek op de oude politieke partijen was er van begin (Vorrink) tot einde (Drees).

Madeion de Keizer meent, dat niet kan worden vastgesteld of de illegale pers geslaagd is in de opgave de gewone Nederlander tot verzet te bewegen en moed in te blazen. De invloed op de lezers zou niet te traceren zijn. Inderdaad is die moeilijk te meten. Maar dat weerhoudt haar er toch niet van, zelfde mislukking van de *Liese Aktion* als een van de grootste wapenfeiten van de illegale pers te roemen. Terecht wijst zij ook op de soms dodelijke reacties van de Duitse bezetter. De parlementaire enquête commissie heeft bovendien de betekenis, welke de clandestiene bladen hadden voor het rijp maken van de geesten voor het verzet, later ten volle erkend. Onder tijdgenoten zal, dunkt me, weinig twijfel bestaan over hun vermogen in bijna uitzichtsloze situaties de moed er in te houden.

N. Cramer

T. Kastelein, K. Bijsterveld, H. van der Meulen, *Een eigenzinnige koers. 40 jaar Faculteit der economische wetenschappen in Groningen 1948-1988* (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 1990, xx + 503 blz., f45,-, ISBN 90 367 0108 2).

Van deze geschiedschrijving van de Groningse economische faculteit valt veel goeds te zeggen maar wat na lezing opwelt, is vooral een gevoel van droefenis. Dat spruit voort uit het contrast tussen de aanvankelijk (in 1948) hooggestemde plannen en het uiteindelijke resultaat na veertig jaren. De Groningse economische faculteit vormt thans een van de degelijke instellingen die zich in weinig onderscheidt van de overige. Zoals elders waren grote figuren aan haar verbonden, in Groningen bij voorbeeld de socioloog I. Gadourek, de econoom J. Pen en de historicus B. H. Slicher van Bath. Bijzonder waren haar accountancy-opleiding met jarenlang de sympathieke G. Diephuis en de economische geschiedenis in de periode van H. Baudet. Het werk van de laatste blijft hier eigenlijk wat onderbelicht. De algemene betekenis ervan was dat het *verre* bleef van enig regionalisme, dat overigens juist de basis van deze economische faculteit